

Kütüphane İç Mekânının Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi: Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi

Gamze Çoban

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye
a.gamzecoban@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, Afyonkarahisar kent merkezinde yer alan Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesinin evrensel tasarım yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, evrensel tasarımın insan hakları bağlamındaki konumuna dayandırılmış; uygulama boyutunda ise Evrensel Tasarımın yedi İlkesi (eşit kullanım, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgi, hata toleransı, düşük fiziksel çaba, yaklaşım ve kullanım için uygun boyut ve alan) doğrultusunda geliştirilen göstergeler temel alınarak yapı analizi gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci, yerinde gözlem ve temel ölçümler aracılığıyla yürütülmüş; elde edilen veriler fotoğraflarla desteklenerek her bir ilke kapsamında "uygun", "kısmen uygun" ve "uygun değil" biçiminde derecelendirilmiştir. Elde edilen bulgular, kütüphanenin özellikle fiziksel erişim ve hizmet noktalarına ulaşılabilirlik açısından güçlü bir performans sergilediğini göstermektedir. Buna karşın algılanabilir bilgi ve hata toleransı ilkeleri kapsamında, bilgilendirmenin büyük ölçüde görsel kanala dayanması, sesli ve dokunsal desteklerin sınırlı düzeyde kalması, yönlendirme elemanlarında okunabilirlik sorunları ve bazı dolaşım noktalarında takılma ya da çarpma riski oluşturabilecek düzenlemeler geliştirilmesi gereken alanlar olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak çalışma, kütüphane yapılarında evrensel tasarım performansının fiziksel erişilebilirlik ölçütleriyle birlikte çoklu duysal bilgilendirme, güvenli dolaşım ve kullanıcı deneyimini bütüncül biçimde ele alan bir yaklaşım doğrultusunda değerlendirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evrensel tasarım, kapsayıcı tasarım, erişilebilirlik, kütüphane iç mekân tasarımı, Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi.

Evaluation of the Library Interior in the Context of Universal Design Principles: Gedik Ahmet Paşa Public Library

ABSTRACT

This study aims to evaluate the Gedik Ahmet Paşa Public Library in the city center of Afyonkarahisar using the universal design approach. The theoretical framework of the study is based on the position of universal design in the context of human rights; in terms of application, a structural analysis was carried out based on indicators developed in line with the Seven Principles of Universal Design (equal use, flexibility in use, simple and intuitive use, perceptible information, error tolerance, low physical effort, and appropriate size and space for approach and use). The data collection process was carried out through on-site observation and basic measurements; the data obtained was supported by photographs and rated as "appropriate," "partially appropriate," and "inappropriate" for each principle. The findings show that the library performs particularly well in terms of physical access and service point accessibility. However, within the scope of the principles of perceptible information and error tolerance, the fact that information relies heavily on visual channels, the limited level of audio and tactile support, readability issues in signage, and arrangements at some circulation points that could pose a risk of tripping or collision were identified as areas for improvement. In conclusion, the study points to the need to evaluate universal design performance in library structures in line with an approach that holistically addresses physical accessibility criteria, multi-sensory information, safe circulation, and user experience.

Keywords: Universal design, inclusive design, accessibility, library interior design, Gedik Ahmet Paşa Public Library.

1. GİRİŞ

Kütüphaneler, bilgiye erişimin kamusal bir hak olarak gerçekleştiği ve yaşam boyu öğrenmenin desteklendiği kurumlar olarak, çağdaş kent yaşamında yalnızca koleksiyon sunan yapılar olmakla kalmayıp; eğitim, kültür ve araştırma işlevlerini bir arada taşıyan kamusal mekânlardır. Halk kütüphanelerini yaşayan ve kapsayıcı bir kamusal hizmet odağı olarak tanımlayan Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu'nun (IFLA) Kamu Kütüphanesi Manifestosu'nda, kütüphanelerin toplumun tüm kesimlerine bilgi ve kültüre erişim olanağı sağlayan temel kurumlar olduğu özellikle vurgulanmaktadır (IFLA & UNESCO, 2022). Bu nedenle kütüphane binalarının değerlendirilmesi, yalnızca mekânsal yeterliliklerle sınırlı tutulmamalı; farklı kullanıcı profillerinin hizmete bağımsız, güvenli ve onurlu biçimde erişimini mümkün kılan kapsayıcı bir çevre üretip üretmediği de temel bir ölçüt olarak ele alınmalıdır. Nitekim kütüphaneler, kullanıcı kitlesinin çeşitliliği ve bünyesinde barındırdığı işlevlerin çokluğu nedeniyle karmaşık fonksiyonlu yapılar olarak tanımlanmakta; bu yapısal karmaşıklığa karşın tasarımın tüm kullanıcı profillerini gözetmesi gerektiği, kullanıcı gereksinimlerinin bütününe yanıt verebilecek ve işlevlere kesintisiz erişimi sağlayabilecek evrensel bir yaklaşımın kütüphane mekânları için zorunlu olduğu belirtilmektedir (Hojjati, 2019).

Kapsayıcı kütüphane çevrelerinin gerekliliği, insan hakları alanındaki temel metinlerle normatif bir zemin kazanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, tüm insanların özgür olduğunu, onur ve haklar bakımından eşit doğduğunu ve herkesin herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bildirmede tanımlanan haklardan yararlanacağını belirtmektedir (United Nations, 1948). Engelliliğe ilişkin hak temelli yaklaşım ise Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de, engelliliğin kişinin çeşitli engellerle etkileşimi sonucunda toplumsal yaşama eşit temelde katılımının sınırlandığı bir durum olarak ele alınmasıyla daha da belirginleşmektedir (United Nations, 2006). Bu çerçevede yapıları çevre, eşitliğin pratikte tesis edildiği başlıca alanlardan biri hâline gelmekte; mimarlık ve tasarım kararları, katılımı güçlendiren ya da sınırlayan birer toplumsal düzenek olarak kritik önem kazanmaktadır (Hamraie, 2013).

Bu normatif gerekliliğin pratik dayanaklarından biri, engelliliğin yaygınlığı ve çeşitliliğidir. Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası'nın birlikte yayımladığı Dünya Engellilik Raporu, dünya genelinde bir milyardan fazla kişinin engellilik deneyimi yaşadığını ve yaygınlığın yaklaşık %15 düzeyinde seyrettiğini belirtmektedir (WHO & World Bank, 2011). Bu veri, erişilebilir ve kapsayıcı çevrelerin belirli bir gruba yönelik sonradan eklenen uyarlamalar olarak düşünülmesini sorunlu kılmakta; aksine, farklı yaş, yetenek ve durumlara sahip geniş bir kullanıcı çeşitliliği için kamusal hizmet üretiminin asli bileşenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kütüphane mekânlarının kapsayıcılığı, kullanıcı çeşitliliğini tasarımın başlangıç verisi olarak kabul eden bütüncül yaklaşımlarla ele alınmalıdır.

Bu bağlamda evrensel tasarım, erişilebilirliğin sonradan eklenen çözümlerle sağlanmasına dayanan yaklaşımların ötesinde, tasarımın başlangıcından itibaren insan çeşitliliğini temel alan bir paradigma olarak tanımlanmaktadır. Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nde evrensel tasarım; ürünlerin, çevrelerin, programların ve hizmetlerin mümkün olan en geniş ölçüde herkes tarafından kullanılabilir biçimde tasarlanmasını ifade etmekte; gerekli olduğunda yardımcı teknolojilerden yararlanmak gerektiği özellikle vurgulanmaktadır (United Nations, 2006). Literatürde bu çerçeve, yalnızca fiziksel erişim koşullarını karşılamakla kalmayıp; damgalayıcı ve ayrıştırıcı çözümleri azaltmayı, kullanım deneyimini farklı kullanıcı grupları için eşdeğer kılmayı amaçlayan bütüncül bir yaklaşım olarak tartışılmaktadır (Dolph, 2021; Hamraie, 2013). Türkiye'deki akademik yazın da evrensel tasarımın "herkes için tasarım" perspektifiyle, ürün ve mekânların farklı kullanıcı gereksinimlerini başlangıçtan itibaren dikkate alması gerektiğini ve kapsayıcılığın tasarım performansının bir ölçütü olduğunu vurgulamaktadır (Dostoğlu et al., 2009; Hacıhasanoğlu,

2016; Zeyrek Çepehan & Güller, 2020). Evrensel tasarımın en yaygın kabul gören değerlendirme çerçevesi ise North Carolina Eyalet Üniversitesi bünyesindeki Evrensel Tasarım Merkezi öncülüğünde geliştirilen "Evrensel Tasarımın Yedi İlkesi"dir. Bu ilkeler, tasarım süreçlerinde rehberlik etmek ve mevcut tasarımları değerlendirmek üzere disiplinler arası ortak bir ölçüt dili üretmekte; eşit kullanım, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgi, hata toleransı, düşük fiziksel çaba, yaklaşım ve kullanım için uygun boyut/alan başlıkları altında toplanmaktadır (Connell et al., 1997; Story, 1998).

Bu çalışma, Afyonkarahisar kent merkezinde yer alan Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi'nin evrensel tasarım yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı, kütüphane yapısının giriş, dolaşım, düzey sirkülasyon, hizmet noktaları, ıslak hacimler ve kullanıcı etkileşimini etkileyen temel iç mekân bileşenleriyle sınırlıdır. Çalışmanın yöntemi, evrensel tasarımın yedi ilkesi esas alınarak geliştirilen göstergeler doğrultusunda yürütülen sistematik yerinde gözleme dayanmaktadır. Araştırmanın sınırlılıkları, incelemenin tek bir kütüphane yapısı üzerinden yürütülmesi, değerlendirmelerin belirli bir zaman aralığındaki gözleme dayanmasıdır.

2. EVRENSEL TASARIM

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde "Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar" ifadesiyle eşitlik ilkesi açık biçimde temellenmekte; devamında ise herkesin herhangi bir fark gözetilmeksizin Beyanname'de tanımlanan hak ve özgürlüklerden yararlanacağı hükme bağlanmaktadır (United Nations, 1948). Bu normatif çerçeve, engelli bireyler dâhil tüm bireylerin eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım ve kamusal mekânlara erişim gibi alanlarda eşit katılımını, kamusal hizmetlerin ise ayrımcılık üretmeyecek şekilde örgütlenmesini gerektirmektedir. Nitekim engelliliğin yalnızca bireysel bir sağlık durumu olmadığı; kişinin, çevresel ve tutumsal engellerle etkileşimi sonucunda toplumsal yaşama eşit temelde katılımının sınırlanabildiği, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de (CRPD) açıkça vurgulanmaktadır (United Nations, 2006). Bu yaklaşım, yapıları çevredeki engellerin yalnızca mekânsal bir konfor sorunu olmadığını; eğitim, istihdam ve kamu hizmetlerine erişim gibi temel alanlarda fırsat eşitliğini doğrudan etkileyen bir toplumsal katılım meselesi olduğunu göstermektedir (Tural, 2018). Bu yaklaşıma göre; yapıları çevrenin kapsayıcı biçimde düzenlenmesi, insan haklarının uygulanabilirliğiyle doğrudan ilişkilendirilerek erişilebilirlik ve kapsayıcılığı yalnızca teknik bir iyileştirme olmaktan çıkarıp hak temelli bir sorumluluk alanı hâline getirmektedir (Çepehan & Güller, 2020).

Bu gerekliliğin pratik dayanaklarından biri, engelliliğin yaygınlığı ve çeşitliliğidir. Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından yayımlanan Dünya Engellilik raporu, dünya genelinde bir milyardan fazla kişinin engellilikle yaşadığını ve küresel yaygınlığın yaklaşık %15 düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır (WHO & World Bank, 2011). Bu bulgular, erişilebilir çevrelerin, geniş bir kullanıcı kitlesi için kamusal bir hizmet niteliği taşıdığını göstermektedir. Özellikle yaşlanma, geçici sakatlıklar ve durum temelli kısıtlılıklar gibi dinamik süreçler dikkate alındığında, erişilebilirliğin zamana yayılmış bir toplumsal gereksinim olduğu; dolayısıyla tasarımın farklı yetenek düzeylerini olağan kabul eden bir perspektifle ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Demirkan, 2007).

Bu bağlamda evrensel tasarım, erişilebilirliğin sonradan eklenen çözümlerle sağlanmasına dayanan yaklaşımların ötesine geçerek tasarımın başlangıç aşamasından itibaren kullanıcı çeşitliliğini merkezine alan bir paradigma olarak konumlanmaktadır. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de evrensel tasarım, ürünlerin, çevrelerin, programların ve hizmetlerin mümkün olan en geniş ölçüde herkes tarafından kullanılabilir olacak şekilde tasarlanması olarak tanımlanmakta; ayrıca bu yaklaşımın uyarılma ya da uzmanlaşmış tasarım ihtiyacını asgariye indirmeyi hedeflediği, ancak gerekli olduğunda yardımcı teknolojileri dışlamadığı özellikle belirtilmektedir (Clarkson ve diğ. 2007). Bu çerçeve, evrensel tasarımın fiziksel erişimi ve bağımsız kullanım, damgalayıcı mekânsal ayrıştırmaların azaltılması gibi

toplumsal boyutları birlikte ele aldığını düşündürür. Nitekim kavramın tarihsel gelişimini inceleyen çalışmalar, evrensel tasarımın engelsiz tasarım geleneğinden beslenmekle birlikte, özel çözümlerle etiketlemeyi azaltma ve kullanımın olağanlaştırılması hedefiyle ayrıştığını tartışmaktadır (Dolph, 2021; Hamraie, 2013).

Literatürde kavramın kurucu figürlerinden biri olarak Ronald L. Mace öne çıkmaktadır (Erdtman, 2021). Evrensel tasarımın ürünlerden binalara ve dış mekânlara uzanan geniş kapsamı, mümkün olan en geniş ölçüde herkes tarafından kullanılabilir olma vurgusuyla ifade edilmekte; böylece tasarımın hedef kitlesi, belirli bir gruba indirgenmeden toplumsal çeşitlilik içinde yeniden tanımlanmaktadır (Mace et al., 1990). Ayrıca evrensel tasarımın tasarım eğitiminde ve profesyonel pratikte karşılığını güçlendirmeye dönük çalışmalar, kavramın kullanıcı odaklı bir çerçeve sunarak fiziksel, duyuşsal ve bilişsel farklılıkları birlikte değerlendirmeyi gerektirdiğini göstermektedir (Helvacioğlu & Karamanoğlu, 2012; Usal & Evcil, 2019). Türkiye'deki akademik yazında da evrensel tasarımın, uyarlanabilir/erişilebilir tasarımdan farklı olarak her durum ve herkes için eşit erişilebilir ve eşit kullanılabilir çevre/ürün hedefiyle tanımlandığı; bu yönüyle kapsayıcılığın, tasarımın temel bir performans ölçütü olarak ele alındığı vurgulanmaktadır (Hacıhasanoğlu, 2016; Dostoğlu et al., 2009). Avrupa bağlamında "Herkes için Tasarım" söylemi, insan çeşitliliği ve eşitlik vurgusunu öne çıkararak evrensel tasarımı etik bir sorumluluk alanı olarak çerçevelemektedir (European Institute for Design and Disability (EIDD), 2004). Kavramın farklı adlandırmalarla (kapsayıcı tasarım, herkes için tasarım, yaşam boyu tasarım vb.) kullanılması, aralarında nüanslar bulunmasına karşın ortak olarak mekân ve hizmetlerin toplumun tüm bireylerinin olası farklı ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde kurgulanmasını ve bağımsız yaşamı desteklemesini vurgulamaktadır (Tandoğan, 2017).

Evrensel tasarımın uygulamaya dönük en yaygın kabul gören değerlendirme çerçevesi, North Carolina Eyalet Üniversitesi bünyesindeki Evrensel Tasarım Merkezi öncülüğünde geliştirilen "Evrensel Tasarımın Yedi İlkesi"dir. Bu ilkeler, tasarım sürecine rehberlik etmek ve mevcut tasarımları değerlendirmek üzere, farklı tasarım disiplinlerine ortak bir ölçüt dili sunmaktadır (Connell ve diğ., 1997; Story, 1998). Evrensel tasarım ilkeleri şu şekilde sıralanmaktadır (Connell ve diğ., 1997):

- Eşit kullanım (equitable use)
- Kullanımda esneklik (flexibility in use)
- Basit ve sezgisel kullanım (simple and intuitive use)
- Algılanabilir bilgi (perceptible information)
- Hata toleransı (tolerance for error)
- Düşük fiziksel çaba (low physical effort)
- Yaklaşım ve kullanım için uygun boyut ve alan (size and space for approach and use)

Eşit kullanım ilkesi; tasarımın farklı yetenek düzeylerine sahip bireyler için yararlı ve erişilebilir olmasının yanı sıra, ayrıştırıcı ya da damgalayıcı çözümler üretmeksizin eşdeğer bir kullanım deneyimi sağlamasını hedeflemekte; bu bağlamda mümkün olduğunda aynı kullanım yolunun sunulması, mümkün olmadığında ise eşdeğer bir erişim ve hizmetin sağlanması, mahremiyet, güvenlik, emniyet koşullarının tüm kullanıcılar için eşit düzeyde kurgulanması beklenmektedir (Connell vd., 1997; Centre for Excellence in Universal Design, n.d.). Türkiye'deki tartışmalar, eşit kullanım ilkesinin erişimi ayrı bir giriş ya da ayrı bir güzergâh üzerinden ikincil bir düzenleme olarak tanımlamak yerine, ana kullanım senaryosu içinde tüm kullanıcıların aynı mekânsal ve hizmetsel haklara ulaşabilmesiyle anlam kazandığını vurgulamakta; bu ilkenin toplumsal dışlanmayı önleyici niteliğine dikkat çekmektedir (Hacıhasanoğlu, 2003; Story ve diğ., 1998).

Kullanımda esneklik (flexibility in use) ilkesi, tasarımın bireysel tercihleri ve yeterlilik çeşitliliğini karşılayacak biçimde farklı kullanım yöntemlerine izin vermesini ve kullanıcıların tek bir doğru kullanıma zorlanmamasını öngörmektedir; bu nedenle sağ-sol el kullanımını destekleyen, farklı hız ve doğruluk düzeylerine uyum sağlayan, kullanıcı kontrolünü artıran

ve değişen gereksinimlere göre uyarlanabilir seçenekler içeren çözümler esastır (Connell vd., 1997; Centre for Excellence in Universal Design, n.d.). Evrensel tasarım literatürü, esnekliğin fiziksel erişime ve bilişsel ve duyuşal çeşitliliğe birlikte yanıt verecek biçimde; alternatif yollar, tercih edilebilir etkileşim türleri ve kişiselleştirilebilir hizmet akışları üzerinden ele alınması gerektiğini belirtmektedir (Story vd., 1998; Aslaksen, 1997).

Basit ve sezgisel kullanım (simple and intuitive use) ilkesi, tasarımın anlaşılabilirliğini kullanıcının deneyim düzeyi, bilgi birikimi, dil yeterliliği veya anlık dikkat/konsantrasyon koşullarından bağımsız biçimde güvence altına almayı amaçlamaktadır; bu doğrultuda gereksiz karmaşıklıkla azaltılması, beklentilerle tutarlı bir mantık örgüsü kurulması, farklı okuryazarlık ve dil düzeylerinin gözetilmesi ve süreç içinde kullanıcıya etkili geri bildirim/ıpuçları verilmesi temel tasarım yönelimleri arasında sayılmaktadır (Connell vd., 1997; Centre for Excellence in Universal Design, n.d.). Bu ilke, evrensel tasarımın erişilebilirlik boyutunu yalnızca fiziksel çevreyle sınırlamayıp hizmet süreçleri ve bilgi mimarisi gibi alanlara da taşıyarak, kullanıcı yükünü azaltan yalın etkileşim modellerini tasarım kalitesinin bir göstergesi olarak ele almaktadır (Story vd., 1998).

Algılanabilir bilgi (perceptible information) ilkesi, kullanıcının duyuşal kapasitesi ve ortam koşulları değişse dahi gerekli bilginin etkili biçimde iletilmesini hedeflemektedir; bu nedenle kritik bilgilerin görsel, işitsel ve dokunsal gibi birden fazla tercihle sunulması, yeterli kontrast ve okunabilirliğin sağlanması, yönlendirme/işaretleme elemanlarının tarif edilebilir biçimde ayrıştırılması ve farklı yardımcı teknoloji ya da iletişim teknikleriyle uyumluluğun gözetilmesi beklenmektedir (Connell vd., 1997; Centre for Excellence in Universal Design, n.d.). Evrensel tasarım yaklaşımı, bilginin tek bir kanalla sunulması (ör. yalnızca görsel ya da yalnızca işitsel sunum) kullanıcı çeşitliliği açısından sistematik bir dışlama riski doğurduğunu; bu nedenle çoklu duyuş ve tutarlı bilgilendirme tasarımının kapsayıcılığın çekirdek bileşenlerinden biri olduğunu vurgulamaktadır (Story vd., 1998).

Hata toleransı (tolerance for error) ilkesi, kazara veya istem dışı eylemlerin yol açabileceği tehlike ve olumsuz sonuçları azaltmaya odaklanmakta; tasarımın, riskli bileşenleri elimine etmesi ya da izole/korunaklı hâle getirmesi, tehlike ve hatalara ilişkin uyarıları açık biçimde sunması, geri dönüşü mümkün kılan güvenli düzenekler sağlaması ve yüksek dikkat gerektiren görevlerde farkında olmadan yapılan eylemleri caydıracak önlemler içermesi beklenmektedir (Connell vd., 1997; Centre for Excellence in Universal Design, n.d.). Evrensel tasarım literatüründe bu ilke, güvenliğin kural ve talimatlara uyuma indirgenmemesi; tersine, hatayı öngören ve hatanın etkisini sınırlayan bir sistem kurgusu ile kullanıcı onurunu ve bağımsızlığını koruyan bir tasarım yaklaşımı olarak ele alınmaktadır (Story vd., 1998; Aslaksen, 1997).

Düşük fiziksel çaba (low physical effort), ilkesi, tasarımın verimli ve konforlu biçimde, en az yorgunluk yaratacak şekilde kullanılabilmesini öngörmektedir; bu kapsamda nötr beden pozisyonunu destekleme, makul kuvvet kullanma, tekrarlayıcı hareketleri azaltma ve uzun süreli fiziksel efor gerektiren senaryolardan kaçınma gibi tasarım stratejileri öne çıkmaktadır (Connell vd., 1997; Centre for Excellence in Universal Design, n.d.). Bu ilke, engelli bireylerin yanı sıra yaşlılar, geçici yaralanması olanlar, çocuklar ve durumsal kısıtlılık yaşayanlar dâhil geniş bir kullanıcı kitlesi açısından kullanım sürekliliğini ve hizmete erişimin sürdürülebilirliğini güçlendiren bir ergonomi ve kullanılabilirlik standardı olarak değerlendirilmektedir. (Story vd., 1998).

Yaklaşım ve kullanım için boyut ve alan (size and space for approach and use), ilkesi, kullanıcıların beden ölçüleri, postürleri ve hareketlilik düzeyleri farklılaşsa da yaklaşma, uzanma ve kullanıma elverişli yeterli mekânsal düzenin sağlanmasını amaçlamaktadır; bu doğrultuda oturan ve ayakta duran kullanıcılar için önemli bileşenlere görüş hattı oluşturma, erişim mesafelerini konforlu kılma, el ve kavrama farklılıklarını gözetme ve yardımcı cihaz kullanımı ya da kişisel destek gerektiren durumlar için yeterli alanı garanti etme temel beklentilerdir (Connell vd., 1997; Centre for Excellence in Universal Design,

n.d.). İlke, tasarımın ortalama kullanıcı varsayımına dayandırılmasının dışlayıcı sonuçlar üretebileceğini; buna karşılık antropometrik çeşitliliği ve hareket senaryolarını başlangıçtan itibaren kapsayan mekânsal kararların, eşit erişim ve eşit kullanım hedefinin maddi zemini olduğunu ortaya koymaktadır (Story vd., 1998; Hacıhasanoğlu, 2003).

Bu ilkeler, kütüphane gibi kamusal bilgi mekânlarında yalnızca bina girişlerinin erişilebilirliğini sağlamakla kalmayıp; yönlendirme ve işaretleme sistemlerinden hizmet bankalarının ergonomisine, raflara erişimden dijital katalog arayüzlerine kadar uzanan bütüncül bir kullanıcı deneyimini değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır (Connell vd., 1997).

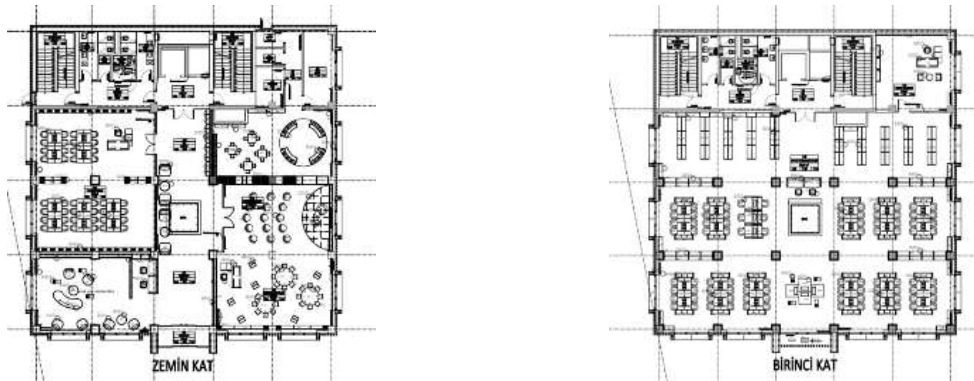
3. MATERYAL VE METOD

Bu çalışmanın materyalini, Afyonkarahisar kent merkezinde yer alan Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi oluşturmaktadır. Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, İl Kültür ve Turizm politikaları kapsamında yeni nesil kütüphane yaklaşımıyla kurgulanmış çok katlı bir kamusal yapı niteliğindedir (Şekil 1).

Şekil 1. Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi (Arşiv)

Yapı, iki bodrum kat, zemin, 1. ve 2. katlar ile teras katından oluşan bir mekânsal organizasyona sahiptir; bodrum katlarda çalışma ve etkinlik/atölye alanları ile çok amaçlı salon, zemin katta çocuk kitaplığı ve çocuklara yönelik öğrenme, oyun birimleri, üst katlarda ise okuma salonları, ödünç hizmetleri ve idari mekânlar yer almaktadır. Yaklaşık 4.578 m² kullanım alanına ve 500 kişi kapasiteye sahip olduğu görülmektedir (Şekil 2, Şekil 3).

Şekil 2. Yapının zemin kat ve birinci kat planları (Afyonkarahisar Belediyesi)

Şekil 3. Kütüphane iç mekânı (Arşiv)

Çalışmanın yöntemi, Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesinin evrensel tasarım kriterleri çerçevesinde analizine dayanmaktadır. Analiz için Evrensel Tasarım Merkezi tarafından geliştirilen ve evrensel tasarımın uygulama alanlarında yaygın biçimde kullanılan yedi ilke (eşit kullanım, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgi, hata toleransı, düşük fiziksel çaba, yaklaşım ve kullanım için boyut/alan) temel alınarak analiz kriterleri oluşturulmuştur (Tablo 1). Bu kriterler, yalnızca erişilebilirlik bileşenlerine indirgenmeyen; mekân, ürün, hizmet ve iletişim katmanlarını birlikte ele alan bir değerlendirme mantığı sunduğu için, kütüphane gibi hem fiziksel çevre hem de bilgi hizmet süreçleri içeren yapılarda analitik bir ölçüt seti olarak kullanıma elverişlidir.

Tablo 1. Evrensel Tasarımın ilkeleri temel alınarak oluşturulmuş göstergeler

İlke	Kod	Gösterge
1. Eşit kullanım	1.1	Ana giriş ve temel kullanıcı güzergâhı, ayrı bir erişilebilir giriş algısı yaratmadan herkes için eşit erişim sunuyor mu?
	1.2	Danışma-ödünc-iade gibi temel hizmetler, farklı kullanıcılar için aynı mekânsal hiyerarşide ve benzer deneyimle alınabiliyor mu?
	1.3	Erişilebilir WC ve destek birimleri eşit ulaşılabilirlikte mi?
	1.4	Güvenlik ve emniyet farklı kullanıcılar için eşit şekilde sağlanıyor mu?
	1.5	Sessiz çalışma, grup çalışma, etkinlik alanı gibi temel işlevlere erişim eşit mi?
2. Kullanımda esneklik	2.1	Aynı işlev için birden fazla kullanım seçeneği var mı (asansör/merdiven; otomatik/manuel kapı; farklı oturma tipleri vb.)?
	2.2	Çalışma alanlarında farklı ihtiyaçlara uygun seçenek çeşitliliği (yükseklik, aydınlatma, tekli/grup) sağlanıyor mu?
	2.3	Mobilya ve donatılar kullanıcı tercihine uyum sağlayacak şekilde ayarlanabilir/çeşitlendirilmiş mi?
	2.4	Turnike, kapı, donatı gibi etkileşim noktaları farklı kullanım biçimlerini destekliyor mu (sağ/sol el, yavaş/hızlı kullanım vb.)?
3. Basit ve sezgisel kullanım	3.1	Mekânsal kurgu (katlar, zonlama, birimler) ilk kez gelen kullanıcı için sezgisel bir yönlenme mantığı sunuyor mu?
	3.2	Yönlendirme sistemi tutarlı mı (isimlendirme, sembol dili, ok yönleri, kat mantığı) ve gereksiz karmaşıklık içeriyor mu?
	3.3	Danışma/hizmet noktaları kolay fark edilir ve erişilebilir biçimde konumlanmış mı?
	3.4	Kullanıcı hatasını artırabilecek benzer ama farklı alan/işlevlerin karıştırılma riski azaltılmış mı?
	3.5	İlk kullanımda destekleyici ipuçları/yardım materyali (harita, personel yönlendirmesi) etkin mi?
4. Algılanabilir bilgi	4.1	Yönlendirme ve uyarı bilgileri farklı duyuşsal kiplerde destekleniyor mu (görsel + işitsel + dokunsal seçenekler)?
	4.2	İşaretleme okunabilirliği (kontrast, yazı boyutu, yerleşim yüksekliği, aydınlatma) yeterli mi?
	4.3	Kat/alan haritaları, acil çıkış yönlendirmeleri ve temel bilgilendirmeler erişilebilir formatlarda mevcut mu?
	4.4	Asansör/merdiven/kapı gibi kritik noktalarda algılanabilir uyarılar ve kat bilgisi sağlanıyor mu?
	4.5	Raf-koleksiyon yönlendirmeleri (sınıflama, etiketleme) farklı boy ve görüş düzeylerine hitap ediyor mu?
5. Hata toleransı	5.1	Düşme/çarpma risklerini azaltan çözümler mevcut mu?
	5.2	Rampa/merdiven/asansör gibi alanlarda güvenli kullanım için koruyucu öğeler sağlanıyor mu?
	5.3	Tehlikeli/erişime kapalı alanlar kullanıcıyı yanıltmayacak biçimde sınırlandırılmış ve anlaşılır uyarılarla işaretlenmiş mi?
	5.4	Mobilya yerleşimleri yanlış hareket durumlarında çarpma/takılma riskini azaltıyor mu (dar boşazlar, keskin köşeler)?
6. Düşük fiziksel çaba	6.1	Kapılar, turnikeler ve geçişler yüksek güç gerektirmeden kullanılabilir mi?
	6.2	Dikey dolaşım çözümleri (asansör vb.) kullanıcı yolculuğunu uzatmadan, erişilebilir ve kolay bulunur konumda mı?
	6.3	Banko, kiosk ve raf erişimi aşırı uzanma/eğilme gerektirmeyecek biçimde düzenlenmiş mi?
	6.4	Uzun süreli çalışma için ergonomik donatı ve dinlenme seçenekleri (oturma çeşitliliği, ara dinlenme) mevcut mu?

	6.5	Sık kullanılan işlevler (iade kutusu, danışma, WC) fiziksel yükü azaltacak biçimde konumlandırılmış mı?
7. Yaklaşım ve kullanım için boyut/alan	7.1	Yaklaşım güzergâhlarında ve girişte manevra/karşılaşma alanları yeterli mi?
	7.2	Koridor, kapı ve geçişlerde net geçiş genişliği ve dönüş alanları farklı hareketlilik düzeylerini destekliyor mu?
	7.3	Raf aralıkları ve raf sonlarında manevra alanı yeterli mi?
	7.4	Danışma/ödünç bankosunda diz boşluğu ve erişim düzeyi farklı kullanıcılar için uygun mu (oturarak/ayakta)?
	7.5	WC ve ıslak hacimlerde yaklaşma-transfer-kullanım alanları yeterli mi?
	7.6	Grup çalışma odaları/etkinlik alanlarında oturma düzeni ve dolaşım, farklı kullanıcılar için erişilebilir mi?
	7.7	Yakın çevre (park/indirme-bindirme, yaya bağlantısı) erişilebilirlik sürekliliği sağlıyor mu?

Veri toplama süreci, yerinde gözlem ile kurgulanmaktadır. Yerinde gözlem aşamasında kütüphane için hazırlanan bir kontrol listesi üzerinden; güzergâh sürekliliği, giriş ve dolaşım okunabilirliği, farklı kullanıcı profillerinin bağımsız kullanımına elverişlilik, bilgilendirme sistemlerinin çoklu-duyulu erişilebilirliği ve fiziksel efor gerektiren etkileşim noktaları gibi unsurlar sistematik biçimde kaydedilmektedir. Bulguların kanıtlanabilirliğini artırmak için gözlemler; uygun görülen noktalarda fotoğraflar çekilerek, temel ölçümlerle (ör. yaklaşım alanı, erişim mesafeleri, donatı konumları) desteklenmekte; her bir bulgu ilgili evrensel tasarım ilkesiyle ilişkilendirilerek kodlanmaktadır.

Analiz aşamasında, her ilke için belirlenen göstergeler "uygun/ kısmen uygun/ uygun değil" gibi dereceli bir sınıflama mantığıyla değerlendirilmekte; ilke bazında güçlü yönler ve iyileştirme alanları tematik olarak raporlanmaktadır. Bu yaklaşım, kütüphanenin yalnızca "var/yok" düzeyinde kalmadan ilkenin gerektirdiği kullanım eşdeğerliği, esneklik, bilgi algılanabilirliği ve hata toleransı gibi nitel performans boyutları üzerinden karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır. Sonuçlar, yapının farklı kullanıcı profiline sahip bireylerin kullanımına olanak sağlamayı hangi bileşenlerde karşıladığını, hangi bileşenlerde karşılamadığını ortaya koyacak biçimde yorumlanmaktadır.

4. BULGULAR

Gedik Ahmet Paşa il halk kütüphanesi, uygulama alanlarında yaygın biçimde kullanılan yedi tasarım ilkesi (eşit kullanım, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgi, hata toleransı, düşük fiziksel çaba, yaklaşım ve kullanım için boyut/alan) temel alınarak oluşturulan analiz kriterleri doğrultusunda incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır; Eşit kullanım: Yapıda otomatik fotoselli cam kapı ve girişte kot farkının olmaması, farklı hareketlilik düzeylerine sahip kullanıcıların aynı girişten bağımsız biçimde içeri girebilmesini desteklemektedir. Asansörlerin merkezi konumu, kabin/kapı genişliğinin tekerlekli sandalye kullanımına elverişliliği ve kumanda düğmelerinin erişilebilir yükseklikte olması, katlar arası dolaşımında eşdeğer kullanım deneyimi üretmektedir; düğmelerde Braille bulunması da dokunsal erişime katkı sunmaktadır. Bununla birlikte giriş çevresinde yönlendirici/uyarıcı yüzeylerin olmaması, asansörlerde sesli bilgilendirme bulunmaması ve merdivenlerde kaymaz/uyarıcı yüzey eksikliği; özellikle görme engelliler ve yavaş hareket eden kullanıcılar açısından eşitliğin duysal erişim ve güvenlik boyutlarında zayıfladığını göstermektedir. Asansör kapının açık kalma süresinin kısa olması da yavaş hareket eden kullanıcılar açısından kullanım eşdeğerliğini zayıflatabilmektedir. Merdiven korkuluklarının iki yanda bulunması ve çocuklar ile yetişkinler için uygun yüksekliklerde tasarlanması, farklı kullanıcıların aynı elemanı güvenli biçimde kullanabilmesine katkı vermektedir. Danışma bankalarının erişilebilir yükseklikte tasarlanması ve her katta asansör çıkışına yakın konumlandırılması, bilgiye erişimde eşitliği güçlendiren bir hizmet düzeni olarak öne çıkmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Kütüphane giriş, merdiren, asansöt kabini ve danışma bankosu (Arşiv)

Kullanımda esneklik: Yapı, farklı kullanıcı profilleri ve kullanım senaryolarına yanıt verecek çeşitlilikte mekân ve donatı sunmaktadır. Kadın-erkek-engelli tuvaletlerinin katlarda tekrarlanması, çocuk alanında çocuk ölçülerine uygun tuvaletlerin bulunması; yaş ve hareketlilik farklılıklarına göre alternatif kullanım olanağı üretmektedir. Çocuk alanının giriş katında ayrı bir mekân olarak düzenlenmesi ve mobilya/raf ölçüklerinin çocuklara uyarlanması bağımsız kullanım kapasitesini artırırken, grup çalışma odasının bireysel çalışma alanı içinde ayrı bir hacim olarak çözülmesi farklı çalışma biçimlerini desteklemektedir. Çalışma alanlarında grup çalışmasına ayrılmış ayrı bir odanın bulunması, bireysel ve ortak çalışma biçimlerinin aynı yapı içinde birbirini olumsuz etkilemeden yürütülmesine olanak tanımakta; taşınabilir oturma elemanları ve düz/engelsiz masa yüzeyleri farklı kullanım tercihlerine uyum sağlayarak esnekliği artırmaktadır. Taşınabilir sandalyeler ve geniş/düz masa yüzeyleri kullanım tercihlerine uyum sağlarken, bazı masa ayakları ile zemindeki priz kutuları gibi ayrıntıların erişim sürekliliğini azaltması, güçlendirilmesi gereken noktalar olarak öne çıkmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Kadın-erkek-engelli ıslak hacimler, grup/çocuk çalışma alanları, zeminde yer alan prizler (Arşiv)

Basit ve sezgisel kullanım: Yapıda kapı donatıları ve kaçış yönlendirmeleri, kullanıcıdan ek bilişsel çaba talep etmeyecek biçimde doğal davranış üzerinden okunabilmektedir. İtme hareketiyle açılmaya uygun kapı elemanları acil durumda doğru eylemi sezgisel kılarken, yeşil "Exit/Çıkış" levhası ile ok ve piktogram içeren acil çıkış işaretleri hızlı kavrayış sağlamaktadır. Danışma bankosunun girişte hemen algılanabilecek konumda bulunması ve katlarda asansör çıkışına yakın, cam arkasından görülebilir biçimde tekrarlanması, kullanıcıların nereye başvuracağını düşünmeden bulmasını desteklemektedir. Koridorların okunabilir dolaşım sunması ve cam kapılar sayesinde mekân işlevlerinin ilk bakışta anlaşılabilmesi, yön arama ihtiyacını azaltarak yapı genelinde sezgisel kullanım akışını güçlendirmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Acil çıkış ve kullanım panoları, danışma bankosu ve cam kapıları (Arşiv)

Algılanabilir bilgi: Yapıda bilgilendirme elemanları bazı noktalarda süreklilik gösterse de bilgi çoğunlukla görsel kanala yüklendiği ve tasarım ayrıntıları (yükseklik, yazı boyutu, kontrast, yansıma) yeterince optimize edilmediği için algılanabilirlik tüm kullanıcılar açısından tutarlı değildir. Girişteki yönlendirme tabelasının yüksekte konumlanması ve küçük yazılarla düzenlenmesi okunabilirliği düşürürken, Braille/dokunsal destek eksikliği duyu çeşitliliği sınırlandırmaktadır. Cam kapılar üzerindeki mekân adlarında kontrastın yetersizliği ve çizgisel yazı karakteri, işlev bilgisinin arka planla birleşmesine yol açmaktadır; tuvaletlerde ise bilgilendirme büyük ölçüde metinsel/görsel düzeyde kalmakta, özellikle çocuk tuvaletlerinin bulunduğu koridorda yönlendirme ve aydınlatma eksikliği bulunabilirliği azaltmaktadır. Asansör düğmelerindeki Braille olumlu bir unsurken, kabin içi sesli anonsun olmaması görme engelliler için kat bilgisinin algılanabilirliğini zayıflatmaktadır; okuma salonlarında renk temelli sınıflama ise bazı kullanıcılar için pratik olsa da renk körlüğü ve görme engeli kullanıcılar açısından ek destek gerektirmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Cam kapılar, ıslak hacim kapıları, renkli bilgilendirme panoları (Arşiv)

Hata toleransı: Yapı, bazı bileşenlerde kullanıcı hatasının erken fark edilmesini ve telafi edilmesini kolaylaştırırsa da dolaşım güvenliğinde uyarıcı/koruyucu önlemlerin sınırlı kalması nedeniyle hata toleransı bütüncül değildir (Connell vd., 1997). Rafların renk kodları ve görünür bilgilendirme tablosu ile kat içi yönlendirme ve danışma masalarının tekrarlı yerleşimi, yanlış yönlendirme/yanlış katta olma gibi hataların hızlı düzeltilmesine katkı sunmaktadır. İki asansörün bulunması erişim sürekliliğini artırırken, kabin tutamaçları düşme riskini azaltmaktadır; buna karşın sesli bilgilendirme eksikliği görme engelliler için yanlış kat hatasını artırabilir. Merdivenlerde korkuluk ve aydınlatma olumlu olmakla birlikte kaydırmaz bant ve uyarıcı yüzeylerin olmaması düşme riskini yükseltmektedir. Dolaşım da açık bırakılan priz kutuları ve dar raf aralıkları takılma/çarpma riskini artırmakta; tuvalet koridorunda yönlendirme ve aydınlatma yetersizliği ile dolaşımı daraltan oturma elemanları hata olasılığını yükseltmektedir. Çocuk alanında yuvarlatılmış mobilyalar güvenlik açısından olumlu iken, cam yüzeylerde ek işaretleme ve görme engelliler için uyarıcı zemin sürekliliğinin olmaması çarpma riskini tamamen ortadan kaldıramamaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Asansörler, danışma bankosu, raf aralıkları, çocuk alanı donatıları (Arşiv)

Düşük fiziksel çaba: Sensörlü kapılar, eşiksiz giriş ve geniş giriş holü, kullanıcıların kapı açma veya basamak aşma nedeniyle efor harcamasını azaltarak yapıya girişte düşük fiziksel çaba ilkesini desteklemektedir. Danışmanın girişe yakın konumu, gereksiz dolaşımı azaltarak bilgiye erişimde ek eforu düşürürken, dinlenme alanlarının dolaşım aksı üzerinde konumlanması yorgunluğun yönetimini kolaylaştırmaktadır. Asansörün otomatik kapısı, düz kabin girişi ve tutunma barları; düğmelerin erişilebilir yükseklikte ve düşük kuvvetle çalışmasıyla birlikte, katlar arası erişimi enerji açısından verimli kılmaktadır. Engelli tuvaleti kapılarının dışa açılması, ergonomik kollar ve yeterli kapı genişliği kullanım sırasında gerekli kuvveti azaltırken; raf yüksekliklerinin çeşitlendirilmesi uzanma/eğilme gereksinimini azaltmaktadır. Bununla birlikte alt raflara erişimde eğilme ihtiyacı ve bazı donatı detaylarının temkin gerektirmesi, düşük çabanın daha da güçlendirilmesine yönelik iyileştirme alanları olarak değerlendirilebilmektedir (Şekil 9).

Şekil 9. Giriş kapısı, dinlenme alanları, raf düzenleri (Arşiv)

Boyut ve alan: Ana koridorların iki yönlü dolaşıma elverişli olması ve girişteki bekleme alanlarının sirkülasyonu engellememesi, genel dolaşım omurgasında yaklaşma ve geçiş için yeterli alan sağlandığını göstermektedir. Asansör kabininin tekerlekli sandalye için manevraya uygun ölçülerde olması ve kapı önünde bekleme alanının yeterliliği, oturarak/ayakta kullanım senaryoları için önemli bir güçlü yön oluşturmaktadır. Buna karşılık kitaplıklar arasındaki mesafenin yetersizliği, özellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları için manevra alanını kısıtlamakta; bazı zeminlerde açıkta bulunan priz kutuları ise kesintisiz dolaşımı bozarak risk üretmektedir. Çocuk ve bebek kütüphanesinde mobilya ölçeğinin çocuklara uygun seçilmesi, bebek arabasıyla dolaşıma olanak veren yerleşim ve geniş boşluklar, bu bölümde ilkenin daha güçlü karşılandığını göstermekte; ancak çocuk tuvaletine giden koridorda oturma elemanlarının geçişi zorlaştırması, mekân içindeki alan sürekliliğinin yer yer zayıfladığını ortaya koymaktadır (Şekil 10).

Şekil 10. Geçiş alanları, raf aralıkları, çocuk alanları, asansör kabini (Arşiv)

Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi evrensel tasarımın 7 ilkesine ait göstergeler üzerinden incelenmiş ve analizler fotoğraflarla desteklenmiştir. Her ilke için belirlenen göstergeler “uygun/ kısmen uygun/ uygun değil” gibi dereceli bir sınıflama mantığıyla değerlendirilmiş ve sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi evrensel tasarım ilkelerine göre değerlendirme tablosu

İlke	Kod	Gösterge (Kütüphane Bağlamında)	Analiz
1. Eşit kullanım	1.1	Ana giriş ve temel kullanıcı güzergâhı, ayrı bir erişilebilir giriş algısı yaratmadan herkes için eşit erişim sunuyor mu?	ç
	1.2	Danışma-ödünc-iade gibi temel hizmetler, farklı kullanıcılar için aynı mekânsal hiyerarşide ve benzer deneyimle alınabiliyor mu?	ç
	1.3	Erişilebilir WC ve destek birimleri eşit ulaşılabilirlikte mi?	ç
	1.4	Güvenlik ve emniyet farklı kullanıcılar için eşit şekilde sağlanıyor mu?	ç
	1.5	Sessiz çalışma, grup çalışma, etkinlik alanı gibi temel işlevlere erişim eşit mi?	ç
2. Kullanımda esneklik	2.1	Aynı işlev için birden fazla kullanım seçeneği var mı (asansör/merdiven; otomatik/manuel kapı; farklı oturma tipleri vb.)?	ç
	2.2	Çalışma alanlarında farklı ihtiyaçlara uygun seçenek çeşitliliği (yükseklik, aydınlatma, tekli/grup) sağlanıyor mu?	ç
	2.3	Mobilya ve donatılar kullanıcı tercihine uyum sağlayacak şekilde ayarlanabilir/çeşitlendirilmiş mi?	ç
	2.4	Turnike, kapı, donatı gibi etkileşim noktaları farklı kullanım biçimlerini destekliyor mu (sağ/sol el, yavaş/hızlı kullanım vb.)?	ç
3. Basit ve sezgisel kullanım	3.1	Mekânsal kurgu (katlar, zonlama, birimler) ilk kez gelen kullanıcı için sezgisel bir yönlendirme mantığı sunuyor mu?	ç
	3.2	Yönlendirme sistemi tutarlı mı (isimlendirme, sembol dili, ok yönleri, kat mantığı) ve gereksiz karmaşıklık içeriyor mu?	ç
	3.3	Danışma/hizmet noktaları kolay fark edilir ve erişilebilir biçimde konumlanmış mı?	ç
	3.4	Kullanıcı hatasını artırabilecek benzer ama farklı alan/işlevlerin karıştırılma riski azaltılmış mı?	ç
	3.5	İlk kullanımda destekleyici ipuçları/yardım materyali (harita, personel yönlendirmesi) etkin mi?	ç
4. Algılanabilir bilgi	4.1	Yönlendirme ve uyarı bilgileri farklı duyuşsal kiplerde destekleniyor mu (görsel + işitsel + dokunsal seçenekler)?	£
	4.2	İşaretleme okunabilirliği (kontrast, yazı boyutu, yerleşim yüksekliği, aydınlatma) yeterli mi?	£
	4.3	Kat/alan haritaları, acil çıkış yönlendirmeleri ve temel bilgilendirmeler erişilebilir formatlarda mevcut mu?	ç
	4.4	Asansör/merdiven/kapı gibi kritik noktalarda algılanabilir uyarılar ve kat bilgisi sağlanıyor mu?	×
	4.5	Raf-koleksiyon yönlendirmeleri (sınıflama, etiketleme) farklı boy ve görüş düzeylerine hitap ediyor mu?	×
5. Hata toleransı	5.1	Düşme/çarpma risklerini azaltan çözümler mevcut mu?	×
	5.2	Rampa/merdiven/asansör gibi alanlarda güvenli kullanım için koruyucu öğeler sağlanıyor mu?	ç
	5.3	Tehlikeli/erişime kapalı alanlar kullanıcıyı yanıltmayacak biçimde sınırlandırılmış ve anlaşılır uyarılarla işaretlenmiş mi?	ç
	5.4	Mobilya yerleşimleri yanlış hareket durumlarında çarpma/takılma riskini azaltıyor mu (dar boğazlar, keskin köşeler)?	×
6. Düşük	6.1	Kapılar, turnikeler ve geçişler yüksek güç gerektirmeden kullanılabilir mi?	ç
	6.2	Dikey dolaşım çözümleri (asansör vb.) kullanıcı yolculuğunu uzatmadan, erişilebilir ve kolay bulunur konumda mı?	ç

	6.3	Banko, kiosk ve raf erişimi aşırı uzanma/eğilme gerektirmeyecek biçimde düzenlenmiş mi?	×
	6.4	Uzun süreli çalışma için ergonomik donatı ve dinlenme seçenekleri (oturma çeşitliliği, ara dinlenme) mevcut mu?	☐
	6.5	Sık kullanılan işlevler (iade kutusu, danışma, WC) fiziksel yükü azaltacak biçimde konumlandırılmış mı?	☐
7. Yaklaşım ve kullanım için boyut/alan	7.1	Yaklaşım güzergâhlarında ve girişte manevra/karşılaşma alanları yeterli mi?	☐
	7.2	Koridor, kapı ve geçişlerde net geçiş genişliği ve dönüş alanları farklı hareketlilik düzeylerini destekliyor mu?	×
	7.3	Raf aralıkları ve raf sonlarında manevra alanı yeterli mi?	£
	7.4	Danışma/ödünç bankosunda diz boşluğu ve erişim düzeyi farklı kullanıcılar için uygun mu (oturarak/ayakta)?	☐
	7.5	WC ve ıslak hacimlerde yaklaşma-transfer-kullanım alanları yeterli mi?	☐
	7.6	Grup çalışma odaları/etkinlik alanlarında oturma düzeni ve dolaşım, farklı kullanıcılar için erişilebilir mi?	☐
	7.7	Yakın çevre (park/indirme-bindirme, yaya bağlantısı) erişilebilirlik sürekliliği sağlıyor mu?	☐
☐Uygun £Uygun değil ×Kısmen uygun			

Sonuç olarak, Gedik Ahmet Paşa il Halk Kütüphanesi'nin evrensel tasarım ilkeleri çerçevesindeki değerlendirmesi, yapının özellikle fiziksel erişim ve hizmete ulaşma boyutlarında güçlü bir altyapı kurduğunu; buna karşın görme engelli ve düşük görmeye sahip kullanıcılar için yön bulma ve güvenli dolaşımı sağlayacak çoklu duyuşal bilgilendirme ile dolaşım güvenliğini artıracak ayrıntı tasarımı (kaydırmaz/uyarıcı yüzeyler, cam yüzey işaretlemeleri, priz kutularının güvenli çözümü, raf aralıklarının iyileştirilmesi) gereksinimi belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, evrensel tasarımın yedi ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğinde yapının özellikle fiziksel erişim ve hizmet noktalarına ulaşılabilirlik bakımından görece güçlü bir performans sergilediği; buna karşın duyuşal erişim, bilginin çoklu kanallarla iletimi ve güvenli dolaşımın ayrıntı çözümleri açısından geliştirilmesi gereken alanlar bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Girişte otomatik fotoselli kapı ve kot farkı bulunmayan düzlem, farklı fiziksel yeterliliklere sahip kullanıcıların ayrıştırıcı bir dolaşım kurgusuna ihtiyaç duymadan aynı giriş üzerinden yapıya erişimini desteklemekte; asansörlerin merkezi konumu ile kumanda elemanlarının erişilebilir yükseklikte düzenlenmesi ve Braille desteğinin bulunması düşey dolaşımında kapsayıcı bir omurga oluşturmaktadır. Bu bulgular, Türkiye bağlamında kütüphane yapılarında erişilebilirliği çoğunlukla ölçülebilir fiziksel bileşenler (giriş düzeni, dolaşım elemanları, kapı/koridor boyutları ve asansör erişimi) üzerinden tartışan Pamukkale Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphane Binası giriş mekânını inceleyen çalışma sonuçlarıyla uyumludur (Ertas Besir vd., 2022). Benzer biçimde İstanbul'daki halk kütüphanelerini konu alan araştırmada da erişilebilirliğin yalnızca fiziksel koşullara indirgenemeyeceği belirtilmekle birlikte, kamusal kütüphane mekânlarında erişilebilirlik sorunlarının önemli bir bölümünün yapısal çevrenin dolaşım ve kullanım bileşenleri üzerinden görünür hale geldiği ortaya koyulmaktadır (Yücel, 2016).

Bununla birlikte bu araştırmanın en güçlü çıkarımlarından biri, yapının fiziksel erişim bileşenlerinde görece olumlu bir çerçeve sunmasına karşın, eşit kullanım ve özellikle algılanabilir bilgi boyutunda duyuşal çeşitliliği yeterince karşılayamamasıdır. Asansörde sesli kat anonsunun bulunmaması, giriş ve iç mekânlarda görme engellilere yönelik yönlendirici/uyarıcı yüzeylerin süreklilik göstermemesi, cam yüzeylerdeki yazıların kontrast ve okunabilirlik sorunları ile tabelalarda Braille/dokunsal desteklerin sınırlı oluşu; görme engelli ve düşük görme kullanıcıların bağımsız yönelmesini zayıflatmaktadır. Bu sonuç, üniversite kütüphanelerinde evrensel tasarım ilkelerinin uygulanabilirliğini inceleyen çalışmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir: OKÜ Kütüphanesi örneğinde de fiziksel engelliliğe ilişkin düzenlemelerin görece kısa sürede iyileştirilebileceği, ancak özellikle yönlendirme-bilgilendirme-kaynağa erişim hatlarında görme/işitme engelli kullanıcılar açısından eşitlik ve algılanabilirlik eksikliklerinin daha belirgin olduğu raporlanmaktadır (Çolaklıoğlu vd., 2025). Uluslararası düzeyde ise kütüphaneler için erişilebilirlik

değerlendirmelerinin yalnız teknik/standart odaklı yapılmasının, işaretleme sistemi, koleksiyonun örgütlenmesi ve kullanıcıların personel yokken de bağımsız hareket edebilmesi gibi kütüphaneye özgü bariyerleri görünür kılmada yetersiz kalabildiği vurgulanmaktadır; bu saptama, Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi'nde de bilgiye erişim ve yön bulma temalı eksikliklerin fiziksel erişime kıyasla daha kritik görünmesiyle örtüşmektedir (Schulze & Berget, 2024). Ayrıca Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (IFLA)'nın güncellenmiş erişilebilir kütüphane rehberi, kütüphanelerde erişilebilirliğin fiziksel çevrenin yanı sıra bilgiye erişim, iletişim kanalları ve evrensel tasarım yaklaşımıyla birlikte ele alınması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır; bu çerçevede, çalışmanın fiziksel erişimin güçlü olduğu, çoklu-duyusal bilgilendirme ve bağımsız yönelmenin zayıf olduğu durumlarda evrensel tasarımın tam olarak sağlanamadığı bulgusunu desteklemektedir (IFLA, 2024; IFLA, 2005). Hizmet perspektifinden bakıldığında, görme engelli kullanıcılar açısından erişilebilir kütüphanelerde mekânsal düzenlemelerle birlikte uygun donanım ve yazılımın, erişilebilir formatların ve personel desteğinin bütüncül biçimde kurgulanmasına yönelik öneriler (Hamilton & Keten, 2011) Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi'ndeki danışma noktalarının olumlu rolünü açıklamakta; ancak bu desteğin çoklu-duyusal bilgilendirmeyle tamamlanmadığı durumda bağımsız kullanımın sınırlı kaldığını da düşündürmektedir.

İleride yapılacak çalışmalar bakımından, bu araştırmanın bulgularını derinleştirecek iki temel yön öne çıkmaktadır. İlk olarak, mevcut değerlendirme gözlemsel bulgulara dayandığı için, evrensel tasarım ilkelerinin bağımsız kullanım düzeyini daha yüksek geçerlikle ortaya koymak amacıyla kullanıcı deneyimi temelli veri toplama süreçlerinin dahil edileceği çalışmalara odaklanılabilir. Bu kapsamda, farklı kullanıcı profilleriyle (görme engelli, işitme engelli, ortopedik engelli, yaşlı, çocuk, bebek arabası kullanan ebeveyn vb.) görev temelli senaryolar üzerinden gerçekleştirilecek eşlikli dolaşım denemeleri, yapı içinde yönelme ve bilgiye erişimde kritik kırılma noktalarını somutlaştıracak; özellikle algılanabilir bilgi ve hata toleransı ilkelerinde saptanan sorunların kullanıcı performansı ve deneyimi üzerindeki karşılığını ortaya koyacaktır (Connell vd., 1997). İkinci olarak, kütüphane erişilebilirliğinin yalnızca fiziksel çevreyle sınırlı bir olmadığı dikkate alınarak, sonraki araştırmalarda değerlendirme çerçevesinin mekânsal bileşenler ile bilgi hizmetlerini ve dijital erişimi birlikte kapsayacak biçimde genişletilmesi uygun olacaktır. Bu yaklaşım, yönlendirme ve bilgilendirme sistemlerinin yanı sıra katalog/arayüz erişilebilirliği, alternatif formatlar ve yardımcı teknolojilerin mekânsal kullanımla nasıl bütünleştiğini analiz etmeyi mümkün kılacaktır. Böylece evrensel tasarım ilkelerinin uygunluk düzeyi ile kütüphane hizmetlerine eşit ve bağımsız erişim üretme kapasitesi de daha bütüncül biçimde değerlendirilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Aslaksen, F., Bergh, S., Rand Bringa, O., Heggem, E., K. (1997). *Universal design: Planning and design for all*. The Norwegian State Council on Disability. <https://www.independentliving.org/docs1/nscd1997.pdf>
- Centre for Excellence in Universal Design. (n.d.). The 7 principles. National Disability Authority. Retrieved February 10, 2026, from <https://universaldesign.ie/about-universal-design/the-7-principles>
- Clarkson, J., Coleman, R., Hosking, I., & Waller, S. (Eds.). (2007). *Inclusive design toolkit*. Engineering Design Centre, University of Cambridge. <https://www-edc.eng.cam.ac.uk/files/idtoolkit.pdf>
- Connell, B. R., Jones, M., Mace, R., Mueller, J., Mullick, A., Ostroff, E., Sanford, J., Steinfeld, E., Story, M., & Vanderheiden, G. (1997). *The principles of universal design* (Version 2.0). The Center for Universal Design, North Carolina State University.
- Çepehan, İ. Z., & Güller, E. (2020). Evrensel tasarım kapsamında herkes için erişilebilir tasarım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Erişilebilirlik Özel Sayısı Cilt 2, 383–410. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818236>

- Çolakkkadıoğlu, D., Gürcan, D., & Bayrakçı, Z. (2025). Evrensel tasarım ilkelerinin üniversite kütüphanelerinde uygulanabilirliği üzerine bir durum çalışması: OKÜ Kütüphanesi. *PLANARCH-Design and Planning Research*, 9(2), 354–369. <https://doi.org/10.54864/planarch.1679047>
- Ertas Besir, S., Söğüt, A. Y., & Kaynakçı Elinç, Z. (2022). Fiziksel engelli öğrencilerin kampüs alanlarında mekânsal erişilebilirliği: Pamukkale Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphane Binası giriş mekânı. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(3), 314–333. <https://doi.org/10.24146/tk.1063604>
- Hamilton, D., & Keten, B. (2011). Görme engelli kullanıcılar için erişilebilir kütüphaneler: Kütüphanecilere yönelik pratik öneriler. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(4), 509–518.
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). (2005). *Access to libraries for persons with disabilities: Checklist*. IFLA Professional Reports. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/89.pdf>
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). (2024). *IFLA guidelines for making libraries accessible for people with disabilities*. <https://www.ifla.org/news/just-published-ifla-guidelines-for-making-libraries-accessible-for-people-with-disabilities/>
- Schulze, F., & Berget, G. (2024). Inclusive public libraries: How to adequately identify accessibility barriers? *Studies in Health Technology and Informatics*, 320, 141–148. <https://doi.org/10.3233/SHTI240995>
- Yücel, G. (2016). Libraries and accessibility: Istanbul public libraries case. *ICONARP International Journal of Architecture & Planning*, 4(2). <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2016.10>
- Demirkan, H. (2007). Housing for the aging population. *European Review of Aging and Physical Activity*, 4, 33–38. <https://doi.org/10.1007/s11556-007-0016-z>
- Dolph, E. (2021). The developing definition of universal design. *Journal of Accessibility and Design for All*, 11(2), 178–194. <https://doi.org/10.17411/jaces.v11i2.263>
- Dostoğlu, N., Şahin, B. E., & Taneli, Y. (2009). Evrensel tasarım: Tanımlar, hedefler, ilkeler. *Mimarlık*, (347), 23–27.
- European Institute for Design and Disability (EIDD)- Design for All Europe. (2004). The EIDD Stockholm Declaration. https://dfaeurope.eu/wordpress/wp-content/uploads/2014/05/stockholm-declaration_english.pdf
- Erdtman, E., Rassmus-Gröhn, K., Hedvall, P. (2021). Universal design as guiding, striving and unifying. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 23(1). <https://doi.org/10.16993/sjdr.770>
- Hacıhasanoğlu, İ. (2016). Evrensel tasarım. *Tasarım + Kuram*, 2(3), 93–101. <https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.240838>
- Hamraie, A. (2013). Designing collective access: A feminist disability theory of universal design. *Disability Studies Quarterly*, 33(4). <https://doi.org/10.18061/dsq.v33i4.3871>
- Helvacioğlu, E., & Karamanoglu, N. N. (2012). Awareness of the concept of universal design in design education. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 51, 99–103. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.08.125>
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) & UNESCO. (2022). *IFLA UNESCO public library manifesto 2022*. <https://www.ifla.org/public-library-manifesto/#:~:text=The%20IFLA%20UNESCO%20Public%20Library%20Manifesto%20proclaims%20UNESCO's%20belief%20in,the%20minds%20of%20all%20people.>
- Mace, R. L., Hardie, G. J., & Place, J. P. (1990). *Accessible environments: Toward universal design*. Center for Accessible Housing, North Carolina State University. <https://mn.gov/mnddc/parallels2/pdf/90s/90/90-AEN-CAH.pdf>
- NC State University. (n.d.). *Center for Universal Design*. College of Design. <https://design.ncsu.edu/research/center-for-universal-design/>

- Story, M. F. (1998). Maximizing usability: The principles of universal design. *Assistive Technology, 10*(1), 4–12. <https://doi.org/10.1080/10400435.1998.10131955>
- Story, M. F., Mueller, J. L., & Mace, R. L. (1998). The universal design file: Designing for people of all ages and abilities (Revised ed.). *The Center for Universal Design, North Carolina State University*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED460554.pdf>
- Tandoğan, O. (2017). Evrensel tasarım yaklaşımları: Kapsayıcı tasarım kavramı. *Artium, 5*(2), 51–66. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/artium/issue/31657/328896>
- Tatal, O. (2018). Üniversite yerleşkeleri ve erişilebilirlik. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6*(15), 753–775. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/621945>
- United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. (Turkish translation). *Office of the High Commissioner for Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
- United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Office of the High Commissioner for Human Rights. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>
- Usal, S. S. Y., & Evcil, A. N. (2019). Universal design in interior architecture education: The case of store design. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning, 7*(2), 410–427. <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2019.92>
- WHO, & World Bank. (2011). *World report on disability*. World Health Organization. <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>.
- Zeyrek Çepehan, İ., & Güller, E. (2020). Evrensel tasarım kapsamında herkes için erişilebilir tasarım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Erişilebilirlik Özel Sayısı Cilt 2*, 383–410. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818236>